

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАНДШАФТУ

УДК 911.908 (477.81-22)

Мельник А. В.

*Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ЛАНДШАФТНО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ – ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ НАУКОВОГО КРАЄЗНАВСТВА

Ключові слова: краєзнавство, ландшафтознавство, географічне краєзнавство, ландшафтно-краєзнавчі дослідження

У структурі національного краєзнавства виділяють географічне, історичне та соціальне краєзнавство [3, 7]. Але при цьому не визначеним залишається питання про місце краєзнавства в системі наук. Складається враження, що це проста сума знань географічних [7], історичних [4] та соціальних. У зв'язку з цим заслуговує на увагу точка зору С. В. Калесника [6] та К. І. Геренчука [1], які вважали краєзнавство наукою географічною, такою, що належить до системи географічних наук, а саме до групи об'єднаних наук, до якої крім нього входить країнознавство, військова та медична географія [1].

У структурі краєзнавства взагалі, у широкому розумінні цього слова, та географічного, зокрема, доцільно розрізняти не лише краєзнавство державне, громадське та вузівсько-шкільне або шкільне [6, 10], але й краєзнавство наукове [7] та освітнє. Наукове краєзнавство, як наукова дисципліна повинно мати чітку власну методологічну основу, систему методів і ґрунтуватись перш за все на польових дослідженнях та аналізі фондових, статистичних матеріалів, літературних джерел тощо. Його завданням має бути не лише збір і систематизація існуючої інформації про край, але й, головним чином, здобуття нової науково-цілісної комплексної інформації про певну територію.

Такою методологічною базою краєзнавства, на нашу думку, може стати концепція генетичного ландшафтознавства – вчення про природні територіальні комплекси різних рангів [7], які є природним середовищем життєдіяльності людських спільнот. Саме від властивостей цього середовища залежить не лише господарська діяльність людей, але й етнокультурні особливості і навіть особливості перебігу тих чи інших історичних подій.

При цьому логічно, щоб краєзнавчі дослідження розпочинались з вивчення природних територіальних і аквальних комплексів, поглиблювались пізнанням комплексів суспільних і завершувались аналізом їхніх взаємодій та розробкою рекомендації, щодо оптимізації, гармонізації

ISSN 0868-6939 Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 3(71)

взаємодій людини і природи з метою збереження природного середовища і природних ресурсів. Таким чином, краєзнавчі дослідження будуть виступати як поєднання комплексних природничих (ландшафтознавчих) та комплексних суспільно-географічних досліджень на базі ландшафтної методології.

Опираючись на досвід краєзнавчого дослідження рідного краю, одного із сільських населених пунктів на історичній Волині – села Новомалин Острозького району Рівненської області [9], що розташоване в Західноукраїнському краї, в межах двох ландшафтних областей – Волинської височини і Малого Полісся, розглянемо зміст і специфіку великомасштабних ландшафтно-краєзнавчих досліджень.

Об'єктами таких досліджень, які доцільно проводити у масштабі 1:25 000, повинні бути природні територіальні комплекси рівня ландшафтних урочищ (простих урочищ, підурочищ і складних урочищ) та місцевостей, а також аквальні комплекси – річки, ставки та ін. Предмет ландшафтно-краєзнавчих досліджень багатоплановий. Це, по-перше, склад і структура природних компонентів, які є структурними складовими природних комплексів (гірських порід, повітря, поверхневих і підземних вод, рослинності, тваринного світу і ґрунтів) та їхні властивості, включаючи особливості рельєфу і кліматичних умов, а також наявні в них продукти життєдіяльності людини – антропогенні елементи та системи; по-друге – генезис, структура, динаміка, сучасний стан та інші властивості природних територіальних комплексів; по-третє – хімічний склад і властивості природних аквальних комплексів; по-четверте – оцінка стану природних компонентів і комплексів, опис цікавих природних, господарських й історико-культурних об'єктів, розробка і опис краєзнавчих маршрутів; по-п'яте – обґрунтування рекомендацій щодо раціонального використання і охорони природних ресурсів і збереження природного середовища краю.

Методичною основою ландшафтно-краєзнавчих досліджень є польове ландшафтне картографування [2], результатом якого мають бути одномасштабні комплексні (ландшафтна на рівні урочищ і місцевостей та ландшафтно-краєзнавча) карти та карти галузеві (геологічна, четвертинних відкладів, геоморфологічна, карти рослинності і ґрунтів) [9].

Ландшафтно-краєзнавча карта повинна включати: контури природних територіальних комплексів (складних урочищ і місцевостей); інформацію про рельєф (абсолютні висоти та ізогіпси), водні об'єкти, рослинний покрив (кольоровий фон); дороги, населені пункти; цікаві з краєзнавчої, туристичної та рекреаційної точок зору території (території природо-заповідного фонду) та об'єкти (геологічні, геоморфологічні, гідрологічні, ботанічні, зоологічні, ґрунтові, археологічні, архітектурні, історико-культурні та господарські); ландшафтно-краєзнавчі маршрути; адміністративно-господарські межі – областей, районів, сільських рад, населених пунктів, лісництв, територій природно-заповідного фонду, а також встановлену в процесі польових досліджень межу досліджуваного краю [9].

Важливим моментом ландшафтно-краєзнавчих досліджень, на нашу думку, є те, що сам процес дослідження повинен проходити від вивчення і аналізу природних компонентів до природних територіальних комплексів, а виклад матеріалу у краєзнавчій монографії слід подавати у зворотному порядку – від аналізу ландшафтно-структури території до характеристики природних компонентів та пов'язаних з ними ресурсів у розрізі ландшафтів і ландшафтних місцевостей. Завершувати дослідження повинен аналіз природокористування (основу його складає аналіз минулого і сучасного землекористування) диференційовано по природних територіальних комплексах з викладом рекомендацій щодо їхньої оптимізації та опис ландшафтно-краєзнавчих об'єктів і маршрутів.

Перспективність ландшафтно-краєзнавчих досліджень пов'язана із їхньою значимістю для науки і практики. Вони спрямовані на пізнання закономірностей просторово-часової ландшафтно-організації відносно невеликих територій, що є основою для подальших наукових узагальнень, класифікації природних територіальних комплексів, ландшафтного районування та ландшафтного планування. Ландшафтно-краєзнавчі дослідження є базою для суспільно-географічних краєзнавчих досліджень, географо-краєзнавчих та краєзнавчих загалом. Вони повинні стати невід'ємною складовою наукової роботи краєзнавчих музеїв, національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків та інших природоохоронних установ.

Результати їх є підставою планування розвитку територій сільських і міських рад, населених пунктів, науковою основою раціонального використання їхніх природних ресурсів та збереження природного середовища. Вони мають особливо важливе значення для членів сільських громад (селян, фермерів, підприємців, учнівської молоді тощо) – як економічне, так і пізнавальне та виховне. Окремо слід звернути увагу на важливу значення ландшафтно-краєзнавчих досліджень для розвитку рекреації і туризму.

Список літератури

1. Геренчук К. І. Основні проблеми фізичної географії / К. І. Геренчук. – К. : Вища школа, 1969. – 132 с. 2. Геренчук К.І. Польові географічні дослідження / Геренчук К. І., Раковська Е. М., Топчієв О. Г. – К. : Вища шк., 1975. – 248 с. 3. Жупанський Я. І. Роль і місце географічного краєзнавства у структурі національного краєзнавства / Я. І. Жупанський, В. П. Круль // Географічне краєзнавство : сучасний стан і перспективи. – Житомир : Льонок, 1992. – С. 4. 4. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень / Голубко В. Є., Середяк А. В., Геніга Р. Я. та ін. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Ів. Франка, 2011. – 304 с. 5. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Высшая шк., 1991. – 366 с. 6. Калесник С. В. О классификации географических наук. XIX Международный географический конгресс в Стокгольме / С. В. Калесник. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 267. 7. Костриця М. Ю. Українське географічне краєзнавство: історія, методологія, постаті, практика. – Житомир : вид. Косенко, 2006. – 444 с. 8. Kruczek Z. Krajoznawstwo. Teorija i metodyka / Kruczek Z., Kurek A., Nowacki M. – Kraków : Proksenia, 2010. – 256 с. 9. Новомалин в просторі і часі: краєзнавче дослідження волинського села / [Лаврук М. М., Мельник А. В., Манько М. П. та ін.]; за ред. М.М. Лаврук, А.В. Мельника. – Харків : Чайка, 2013. – 744 с. 10. Чернов

Б.О. Краєзнавство географічне // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / Ред. кол. О.М. Маринич (відповід. ред.) та ін.. – К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т.2. – С.209.

Мельник А.В. Ландшафтно-краєзнавчі дослідження – перспективний напрям наукового краєзнавства.

Проаналізовано структуру краєзнавства. Обґрунтовано роль і місце ландшафтознавчих дослідження у науковому краєзнавстві. Сформульовано мету, об'єкт, предмет та зміст ландшафтно-краєзнавчих досліджень.

Ключові слова: краєзнавство, ландшафтознавство, географічне краєзнавство, ландшафтно-краєзнавчі дослідження.

Melnyk A.V. Landscape-regional studies – promising direction in regional science.

The structure of regional science is analyzed. Role and position of landscape studies in regional science are shown. The goal, object, subject and content of landscape-regional studies are presented.

Keywords: regional science, landscape studies, landscape-regional studies

Мельник А.В. Ландшафтно-краєведческие исследования – перспективное направление научного краеведения.

Проанализирована структура краеведения. Обоснована роль и место ландшафтоведческих исследований в научном краеведении. Сформулирована цель, объект, предмет и содержание ландшафтно-краеведческих исследований

Ключевые слова: краеведение, ландшафтоведение, географическое краеведение, ландшафтно-краеведческие исследования.

Надійшла до редколегії 11.07.2013

УДК911:504.5:546.3

Некос А. Н.

*Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна*

ЛАНДШАФТНІ УМОВИ ТЕРИТОРІЇ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ РОСЛИННОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ключові слова: ландшафтні умови, якість рослинної продукції

Вступ. Теоретичні та практичні доробки конструктивної географії, яка займається комплексним вивченням не лише природних, але і соціально-економічних факторів навколишнього середовища, можуть слугувати інструментом для виявлення закономірностей надходження забруднюючих речовин до рослинної продукції. Географічні особливості належать до домінуючих чинників формування хімічного складу рослинного організму, оскільки проявляються у процесах перерозподілу хімічних елементів у компонентах довкілля під впливом різних геоморфологічних особливостей, ландшафтних умов, ґрунтового різноманіття, якості ґрунтових та поверхневих вод, складу атмосферних опадів, роси та пилу, які містять у своєму складі політанти техногенного походження.

Таким чином, оскільки рівень забруднення рослинної продукції, яку

ISSN 0868-6939 Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 3(71)